

Şatahat İfade Eden Söz ve Davranışların Dinî Temelleri

NECMETTİN ŞEKER

Yrd. Doç. Dr. | Iğdır Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü

Özet: Tasavvuf erbabından, taşkınlık anında gayri şuurî olarak zuhur eden ve tasavvuf dilinde şathiyye olarak isimlendirilen söz ve davranışlar, tarihten günümüze birçok tartışmanın konusu olmuştur. İspatlanması da çürütülmesi de mümkün olmayan bu tür söylemlerin hakiki manalarını ve maksatlarını, söyleyenden başkasının bilmesi zordur. Sahv, sekr, gaybet ve galebe halinde söylendiğine inanılan bu ifadeler, zahiren dinî hükümlere muhalif görüldüğü için, bu hallerden dolayı birçok sûfi küfürle itham edilmiş, dahası, katledilmeleri için fetvalar verilmiştir. Buna mukabil ehl-i tasavvuf bu ithamları bertaraf etmek ve söz konusu söylemleri savunmak amacıyla değişik mekanizmalar geliştirmişlerdir. Bu mekanizmalardan birisi de şatahat ifade eden söz ve davranışları, ayet ve hadislerle dayandırma veya ayet ve hadislerden bu ifadelere destek bulma çabalarıdır. Ancak kullandıkları ayet ve hadislerin, çok azı hariç, söz konusu ifadelerle yakından ilgileri görülmemektedir.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, tasavvuf ehli, şathiyye, hadis, yorum.

Religious Foundations of Statements and Attitudes that Signify Ecstatic Utterances

NECMETTİN ŞEKER

Assist. Prof. | Iğdır University, Faculty of Divinity, Department of Basic Islamic Sciences

Abstract: Statements and attitudes called ecstatic utterance in mystical language and happened unconsciously in overflowing from the dab of Sufism have been the matter of a lot debates until today. It is difficult to know the true meanings and purposes of such statements, which are not possible both proving and refutation them, for someone else from who tell it. It is believed that these statements have been said in recovery, ecstasy, lost and supremacy; such that since they have outwardly been seemed contrary to religious rules, wherefore these aspects many of the Sufis have been accused of unbelief, furthermore, they have been given fatwas to be murdered. For all that, the dab of Sufism has been developed some solutions in order to get rid of these imputations and to defend the aforesaid statements. One of these solutions is the effort of attributing the statements and attitudes that signify ecstatic utterances to verses and hadith, and of approving to them by verses and hadith. But verses and hadith they have used, except for spot of them, had no concern with aforesaid statements.

Keywords: Sufism, the dab of Sufism, ecstatic utterance, hadith, commentary.

Giriş

İslam düşünce tarihinin önemli disiplinlerinden birisi olan tasavvuf, ortaya çıkışından günümüze kadar birçok merhale geçirmiştir. Zühd ve takva ile başlayıp, tasavvuf felsefesine dönüşünceye kadar bu süreç olgunlaşarak devam etmiştir. Ehl-i tasavvuf'un kendilerine özgü ilim elde etme metotlarından tutunuz, fikir ve görüşlerini dayandırdıkları kaynaklara varıncaya kadar farklı olan bu saha, özellikle yorum yöntemleriyle dikkat çekicidir. Ağırlıklı olarak işârî yorumlar üzerine bina edilen sufi düşünce sistemi, temellerini -kısmen yabancı unsurlardan etkilenmiş olsa da- ağırlıklı olarak Kur'an ve Sünnete dayandırır. Kur'an ve Sünneti kendi düşüncelerine ve ürettikleri terimlere delil ve destek yapan sûfiler, zorlandıkları durumlarda tekellüflü tevillere başvurmuşlardır.

Şeriatın zahiri hükümlerine muhalif bir kısım halleri ve sözleri içeren bu tür te'viller ve yorumlar, yeri geldiğinde bazı sûfilerin "aykırılıkları" için bir mazeret olarak görülmüş ve tenkitlere karşı bir savunma aracı olarak kullanılmıştır. Söz konusu tenkitlerin ve itirazların giderilmesi için de bu kavramların ayet ve hadislerle dayandırılarak meşrulaştırılması yoluna gidilmiştir.

Bunun en çarpıcı ve tartışmalı örneklerinden birisi, tasavvuf dilinde şath veya şatahiyye olarak adlandırılan kavram ve onunla anlam bağı olan galebe, sekr, ve gaybet gibi ıstıhlardır. Söz konusu terimlerin ifade ettiği mane'î halleri yaşayan kimseler, bu tür hallerin etkisiyle şeriatın zahirine aykırı sözler ve davranışlar sergilemişlerdir. Bu söz ve davranışlardan dolayı tarihi süreçte, zaman zaman sert tartışmalar yaşanmış, hatta küfürle itham edilen sufiler dahi olmuştur. Dahası bu husustaki aykırı söz ve davranışların bedelini hayatlarıyla ödeyenler bile olmuştur.

Bu önemine binaen, biz bu makalede klasik tasavvuf kaynaklarında yer alan ve şatahat olarak ifade edilen söz ve davranışlar ile bu söz ve davranışlara yüklenen anlamları tespit ederek, hadislerden getirilen delilleri ve bu konuda yapılan yorumları konu edineceğiz. Araştırmamızın temel kaynakları, ilk dönemde (h. İlk beş asır) yazılmış klasik tasavvuf kitapları olacaktır. İlgili terimlere yük-

nen anlamlar için de ağırlıklı olarak bu döneme ait klasik eserleri tercih ettiğimizi belirtmekte yarar vardır. Zira söz konusu terimlerin orijinal kaynakları bu eserlerdir. Diğer taraftan sufilerin eserlerinde kullandıkları mevzu ile alakalı hadislerin sadece kaynaklarını verip sıhhat durumlarını bu alanda yapılmış ilgili çalışmalara havale ederek¹ daha çok konumuzla ilgilerine dikkat çekmeye çalışacağız. Bu çalışmayla, tarihten günümüze tartışma konusu olan ve bu vesileyle birçok sûfinin itham edilerek suçlanmasına sebep olan böylesi hassas bir konunun dinî dayanaklarının olup olmadığını ve şatahat ifade eden söz ve davranışlar için delil olarak kullanılan rivayetlerin konuyla ilgilerinin ne kadar doğru olduğunu tespit etmiş olacağız.

1. Şathiyye Kavramı

Şath, Arap dilinde hareket, kıpırdanma, sarsılma, köpürme anlamlarına gelir.² Çoğulu şatahat olan bu kavram, zahiri yönüyle şer'i hükümlere aykırı düşen, ne kastedildiği kolay anlaşılabilen kapalı veya sembolik ifadelerle denir.³ Konuşma dilinde ise ölçüyü kaçırmayı ifade eder. Bu tür sözler, bazı sufilerin vecd⁴ ve istiğrak⁵ gibi tasavvufi hallerin etkisiyle kendi iradeleri dışında, manasını düşünmeden söyledikleri ve dışarıdan bakıldığında da akla ve şeriata

¹ Ahmet Yıldırım, , *Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Dayanakları*, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2000.

² Tehânevî, Muhammed A'lâ b. Ali, *Keşşâf İstîlâbâtî'l-Funûn*, Beyrut: Dârü's Sadr, t.y.,c. 1, s. 1036-1038; Serrâc et-Tûsî, *El-Luma': İslâm Tasavvufu, çeviren Hasan Kâmil Yılmaz, İstanbul: Altınoluk Yayınları*, 1996, s. 369; "Şathiyye" Maddesi, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları*, 2010, c. 38, s. 370; Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, İstanbul: Marifet Yayınları*, 1991, s. 485.

³ Ethem Cebecioglu, "Şatabat İbarelerinin Anlaşılmasına Doğru: Metodik Bir Deneme", *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, sayı. 17, 2006, s. 8-9. Ayrıca bu konudaki örnekler için bkz. Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 485-486.

⁴ Kelime anlamı bir şeyi bulmak demektir. Tasavvufta ise geçici bir müşahedenin ardından meydana gelen coşku anlamına gelmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Tehânevî, *Keşşâf İstîlâbâtî'l Funûn*, c. 2, s.1454; Kâşânî, *İstîlâbâtü's-Sûfiyye, Kabire: Dârü'l-Menâr*, 1992, s. 317-8; Serrac, *El-Luma'*, s. 293; Kelâbâzî, *Et-Taarruf li-Mezhebi Ehlî't-Tasavvuf, hazırlayan, Süleyman Uludağ, İstanbul: Dergâh Yayınları*, s. 169; Cebecioglu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 245; Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 560-561.

⁵ İstiğrak, tasavvuf istilahında salikin Hakkı müşahede arzusuyla kendinden geçmesi maddi ve manevi âlem hakkında hiçbir his, idrak ve şuura sahip olmaması ve cezbeyle kapılarak fenaya ulaşmasıdır. Bu konuda bkz. Tehanevî, *Keşşâf İstîlâbâtî'l Funûn*, c. 3, s. 1907.

muhalif gibi görünen sözlerdir.⁶

Şatahat ifadeleri, tasavvufta daha çok ilahi feyiz ve kuvvetli tecellilerle kendilerinden geçen kimselerin gayri ihtiyari olarak söyledikleri sözler için kullanılır. Diğer bir ifadeyle kişinin, seyr-i sulûkun çeşitli aşamalarında, manevi sarhoşluğa (sekr) düşerek kendinden geçmesi neticesinde, gayri iradî olarak hakikatlere aykırı söz söylemesine şathiyye denir. Dış görünüşte yanlış anlamlar çağrıştıran bu ifadeler, sûfilerin ruhanî yükselişte ulaştıkları farklı varlık alanları açısından değerlendirilince ortadan kalkmaktadır.⁷ Hallâc-ı Mansur, Cüneyd-i Bağdadî, Bayezid-i Bistamî ve benzerlerinin bu tür ifadeleri, manevi bir hal sonucu gayr-ı şuurî söylenmiş sözlerdir. Çünkü cezbe halinde bulunan bir sûfi, şeriata muhatap olan aklın tavrını aşarak, aklın kurallarının üstünde, farklı bir alana geçmiş kabul edilir. Bu aşkın alanda, olaylar bütün olarak kavranır, orada zaman ve mekân olgusu söz konusu değildir, sürekli bir an vardır, o sırada, sadece o an yaşanmaktadır, halbuki akıl alanında bulunan insan, zamana ve mekâna bağlıdır; olayları kesintili olarak, parça parça değerlendirmektedir. Oysa akıl üstü alanın kuralları ve özelliği, akıl alanında geçerli değildir. Dolayısıyla bu konumdaki bir sûfinin şatahat ifade eden sözlerini anlamak, o sözün söylendiği akıl ötesi alana geçerek ve o alanın kurallarına göre değerlendirerek mümkün olabilir.⁸ Sufilere göre, vecdini açığa vurup böyle sözler söyleyen kimselerin söz konusu hallerini, ancak bu halleri idrak edenler anlayabilirler.⁹ Kabul etmek gerekir ki bu durum salikin dışındaki kimseler tarafından doğrulanması da çürütülmesi de oldukça zor bir durumdur. Zira “tatmayan bilemez” ve “anlatılmaz yaşanır” sözleri ancak böyle bir durum için geçerli olabilir.

Zahiren şeriata aykırı gibi görülen, fakat mistik anlamda bir hakikati ifade eden, ancak başkaları tarafından tenkide maruz kalan bu sözlerin sahipleri, aynı mahiyette sözlerin Kuran ve hadis-

⁶TDV İslam Ansiklopedisi, c. 38, s. 370-1; Cebecioğlu, “Şatahat İbarelerinin Anlaşılmasına Doğru: Metodik Bir Deneme”, s. 8-9.

⁷ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, “Şatahat” Maddesi.

⁸ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, “Şatahat” Maddesi.

⁹ Ahmet Yıldırım, *Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Dayanakları*, s. 345.

lerde de bulunduğunu ileri sürerler. Onlara göre Kuranda yer alan ve Allah'a "yed" (el), "ricl" (ayak), "istiva" (yer kaplama) vb. isnat eden ibareler¹⁰ ve Hz. Peygamberin "Allah Âdemi kendi suretinde yarattı"¹¹ vb. hadisleri de şathiye mahiyetinde kabul edilir. Aynı ruh hali içinde söylenmiş bu sözlere başta dört halife olmak üzere sahabe ve onlardan sonra gelen din büyüklerinde de rastlandığı iddia edilmektedir.¹² Ancak İslam bilginlerinin genel görüşü bu yönde değildir. Her ne kadar bazı ayet ve hadisler zahiri anlamın dışında başka manalara işaret etse de, bu tür ifadelerin mecazî anlamda kullanıldığı veya teşbih ifade ettiği bilinmektedir. Aynı zamanda bu durum ayet ve hadislerin anlam zenginliğinin de bir göstergesidir. Bunun dışındaki yaklaşımlar ise bir kısım tasavvuf erbabının tevillelerinden başka bir şey değildir. Zira kemal mertebesinde bulunan velilerin, temkin ehli olmalarından dolayı, bu konuda daha dikkatli ve duyarlı davranarak şeriata aykırı yorumlardan kaçındıkları bilinmektedir.¹³ Bütün bunlara rağmen tasavvufla ilgili eserlerde şatahat konusunda çok malzeme bulunur. Hallâc-ı Mansur'un "Ene'l-Hakk" (Ben Hakk'ım) sözü ile Bayezid Bestâmî'nin "Sübhânî mâ a'zame şânî" (Kendimi tesbih ederim, noksan sıfatlardan tenzih ederim, şânım ne yüce oldu) sözü yaygın olarak bilinen ve bir kısım tasavvuf erbabınca tevil edilerek de olsa kabul edilen iki şathiye örneği olarak verilebilir. Yine, Bâyezid Bistâmî'ye ait olan "Bir denize daldım ki, peygamberler o denizin sahilinde durdu" sözü de böyledir.¹⁴

Dış görünüş itibariyle problemlili olan bu ifadeler karşısında âlimler, farklı değerlendirmelerde bulunmuşlardır. Özellikle bazı âlimler bunları hatalı bulup şiddetle reddeder. Mesela İbn Cevzî, Şathiyeleri şiddetle tenkit ederek bazı şathiyelerin kâfir ve zındık olmayı gerektirecek kadar tehlikeli ve korkunç olduğunu söyler.¹⁵

¹⁰ TDV İslam Ansiklopedisi, "Şathiye" Maddesi, c. 38, s. 370.

¹¹ Buhârî, "İ'tisâm", 1; Müslim, "Birr", 110; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992, c. 2, s. 244, 315, 434, 463 ve 519.

¹² TDV İslam Ansiklopedisi, "Şathiye" Maddesi, c. 38, s. 370.

¹³ TDV İslam Ansiklopedisi, "Şathiye" Maddesi, c. 38, s. 370.

¹⁴ Bu konudaki çok sayıda örnek için bkz. Serrâc, *El-Luma'*, s. 375-9;

Ayrıca bkz. TDV İslam Ansiklopedisi, "Şathiye" Maddesi, c. 38, s. 370-1.

Ancak ehl-i tasavvuf, bu tür söz ve davranışları yorumlamaya çalışmışlardır. Hatta bazı sufiler bu durumu insanın manevi yolculuğundaki kemal derecesi olarak görmüşlerdir.¹⁶ Tasavvufta kişinin bu hali yaşaması, özel çaba sarf edilen iradi bir durum değildir. Aksine, tasavvufi düşüncede uyanıklık halinin muhafaza edilmesi ve bunun için gayret gösterilmesi esastır. Dahası, bu durumdan çıktıktan sonra tövbe etmesi ve istiğfarda bulunması, prensip haline getirilmiştir. Burada problem, manevi coşkunluk içerisinde ve şaşkınlık atmosferinde, kişinin kendisinden geçerek söylediği bu sözlerin, dinî değerler karşısındaki durumunun ne olduğudur. Ehl-i sünnet âlimlerinin ekseriyetine göre, bu hal geçtikten sonra eğer kişi söylediği sözleri reddediyor ve o sözlere tövbe ediyorsa, kendisi mazur görülmüştür.¹⁷

Bütün bunlara rağmen yukarıda da ifade ettiğimiz gibi “tatmayan bilemez” veya “anlatılmaz yaşanır” kaideleri gereği, anlaşılması zor olan bu ruhsal yoğunlaşma veya taşkınlık durumunda sarf edilen sözler ve sergilenen davranışlar, tasavvuf erbabı tarafından te’vil edilmeye ve başta ayet ve hadisler olmak üzere dini argümanlarla meşrulaştırılmaya çalışılmıştır. Yer yer de gerek Hz. Peygamberin gerekse sahabenin hayatında yaşadığı bazı özel durumlar buna delil ve dayanak yapılmıştır. Şimdi bunlarla ilgili örnekler üzerinde durmak istiyoruz.

2. Şatahat İfade Eden Kavramların Dayandırıldığı Rivayetler

Şatahat ifade eden söz ve davranışlarla ilgili sufilerin geliştirdiği kavramlar, klasik tasavvuf kitaplarında değişik boyutlarıyla ele alınmıştır. Bu hususa ilk dönem¹⁸ temsilcilerinden Ebu Nasr Serrac et- Tusî, Luma adlı eserinde özel bir bölüm ayırarak konuyu ayet ve hadislerden delillerle desteklemiştir.

Sufilerin bu konuda sarf ettikleri ve şeriatın zahirine aykırı gi-

¹⁶ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 9.

¹⁷ Bu konudaki farklı görüşler için bkz. *TDV İslam Ansiklopedisi*, “Şathiyye” Maddesi, c. 38, s. 370-371.

¹⁸ Burada ilk dönemden kastettiğimiz tasavvuf klasiklerinin telif edildiği ilk beş asırdır.

bi görünen sözlerinden çarpıcı örnekler veren Serrac, bu konuda Hz. Peygamberin “Vallahi eğer benim bildiklerimi bilmiş olsaydınız az güler çok ağlardınız. Döşek üzerinde kadınlarla telezzüz edemez, feryat ederek yollara sahralara dökülür, Allah’a yalvarırdınız ...”¹⁹ hadisine yer vermiştir. Buradaki “benim bildiklerimi bilseydiniz” ibaresinde kastedilen manalar için: “Eğer bu hususlar Peygamberin tebliğe memur olduğu şeyler cümlesinden olsaydı, Allah Resulü bunları mutlaka tebliğ ederdi. Eğer insanların onu bilmeleri uygun olsaydı, Allah Resulü şüphesiz onu halka öğretirdi” şeklinde yorumlayarak, bunu peygamberimizin halka açıklamadığı gizli ilimlerin varlığına delil olarak kullanmıştır. Daha sonra ona verilen üç çeşit ilmin varlığından bahsederek, bu hadisteki bilgilerin Hz. Peygambere has olup, kendisinden başka hiç kimsenin bilmediği ilimler olduğunu söylemiştir. Serrac bu hadisten yola çıkarak bu tür sözlerinden dolayı sufileri tenkit edenlere karşı şu savunmayı yapmıştır: “Herhangi bir kimse kalkıp bütün ilimlere sahip olduğunu zannederek kendi fikriyle havâsın kelâmında hata aramaya, onları tekfir ve zındık olmakla itham etmeye kalkışmasın. Çünkü böyleleri havâsın hallerini yaşamaktan hakikat ve amel derecelerini tatmaktan uzak kimselerdir.”²⁰

Bazı sufilerin şatihyattan sayılan sözlerini izah ve tashih ederken bunlara Hz. Peygamberin hadislerinden deliller getirmeye çalışan Serrac, Bayezid-i Bistami'nin “Allah beni kendi huzuruna yükseltti” sözünün manasını “bana gösterdi ve kalbimi buna hazırladı” şeklinde açıklar. Arkasından da “Halk Allah'ın huzurundadır, onların alıp verdikleri nefesleri ve bir anlık düşünceleri bile ondan uzak değildir...” der. Buna delil olarak da Hz. Peygambere atfedilen ve Onun namaza duracağı zaman söylediği ifade edilen “Cebbar olan Melik'in huzurunda duruyorum”²¹ sözüne yer verir.²² Anlam itibarıyla Kitap ve Sünnete aykırı olmayan ancak hadis kaynaklarında yerini tespit edemediğimiz bu ifade Bayezid-i Bistami'nin

¹⁹Buhârî, “Küsûf”, 2; Müslim, “Salât”, 112.

²⁰Serrâc, *El-Luma'*, s. 375.

²¹Muteber hadis kitaplarında tesadüf edilmemiştir.

²²Serrâc, *El-Luma'*, s. 375.

ilahi huzurda bulunmayı anlatan sözüyle de örtüşmektedir.

Bir başka örnek olarak da yine Bayezid-i Bistami'nin "beni vahdaniyetinle beze, bana benliğini giydir ve beni ehadiyetine yücelt" sözüne yer verir. Bununla da Bayezid-i Bistami'nin manevi halinin artmasını, bir halden diğer bir hale intikal suretiyle tecrid-i tevhide (tevhitte yalnızlaşma) bağlı olarak hakikatin son noktasına ermeyi ve yalnız Allah için olma özelliğine varmayı murat ettiğini söyler. Bu hususta infak ve zikir gibi birçok farklı konuda kullanılan şu rivayete yer verir: "Hz. Peygamberin 'müferridler yarışı kazandı' sözü üzerine 'Ya Rasulallah kimlerdir müferridler?' denilince de Allah Resulü 'Darlık ve bolluk zamanlarında Allah'a hamd edenlerdir' buyurmuştur"²³

Bu rivayetin zahiri anlamı itibariyle konuyla yakından bir ilgisi görülmemektedir. Ancak tevhit mertebelerinde terakki için Allah ile yakınlaşma ve bu konuda yoğunlaşma bağlamında tasavvufi bir ilgi kurulduğu söylenebilir. Buna benzer diğer bir örnek yine Bayezid-i Bistami'ye ait olan şu sözdür; "Bana benliğini giydir ki halk beni görünce, seni gördük desinler. Sen, O olasın ki ben orada bulunmayayım."²⁴ Bu sözler Bayezid-i Bistami'nin Allah'ta fani olup yokluğa erişmesini anlatmaktadır" diyen Serrac, bu sözün anlamının Hz. Peygamberin halk dilinde meşhur olmuş şu kutsi hadisten anlaşıldığını söylemektedir: "Kulum bana nafilelerle yaklaşmaya devam eder. Sonunda ben onu severim. Onu sevince de gören gözü, işiten kulağı, konuşan dili, tutan eli olurum..."²⁵

Ehl-i tasavvufun çokça kullandığı ve Allah'ın rahmetinin, merhametinin, rızasının ve inayetinin sürekliliği için nafil ibadetlere devam edilmesinin tavsiye edildiği bu hadis, Bayezid-i Bistaminin söylemiyle nispeten örtüşmektedir. Hadiste Allah, kulundan nafilelerle kendisine yakınlaşmasını isterken, Bayezid-i Bistami, Allah'ın kendisini kuşatmasını istemektedir.

Serrac, İmam Şibli'nin: "Nereye giderseniz gidin, ben sizinle

²³Müslim, Zikir, 4; konu ile ilgisi için bkz. Serrac, *El-Luma'*, s. 375-6.

²⁴Serrac, *El-Luma'*, s. 376.

²⁵Buhârî, "Rikâk", 38; İbn Mâce, "Fiten", 16; Bkz. Serrac, *El-Luma'*, s. 376.

beraberim, siz benim gözetimim ve idarem altındasınız” sözünü şu şekilde açıklar: “Nerede bulunursanız bulunun, Allah sizinle beraberdir. O sizi görür, gözetir ve korur. Siz onun gözetimi ve koruması altındasınız.”²⁶ İmam Şibli, Tevhit hakikatinden dolayı kalbine hâkim olan durum sebebiyle kendisini bu konuda söz sahibi görerek “Ben vecdimi anlatıyorum, gönlümü istila eden hali bildiriyorum.” der. Serrac, İmam Şiblinin bu sözlerinin doğruluğunu sufilerin çok kullandığı ancak sıhhati tartışmalı olan şu rivayete dayandırır. Benim Allah ile öyle bir vaktim (hâlim) var ki...²⁷ Sıhhati problemlili olan bu rivayete kayd-ı ihtiyat ile bakmak gerekir. Serrac aynı yerde mevzu ile doğrudan ilgisi kurulamayan şu hadisi zikreder: “Ben Âdemoğullarının efendisiyim, ama bunu övünmek için söylemiyorum.”²⁸

Sadece delil olarak kullanılıp, tevil edilmeyen bu hadislerin birincisi nispeten konuyla örtüşse bile ikinci hadisin mevzu ile ilgisini kurmak zor görülmektedir. İmam Şibli’nin karşı çıkılan bazı halleri vardır ki, Serrac bunlara Sünnetten deliller bulmaya çalışır. Mesela; üzerindeki pahalı bir elbise çıkarıp ateşe atması, bir parça amberi ve önündeki badem ve şekerleri yemeyip ateşe atması, malını pahalı bir şekilde sattıktan sonra, daha yerinden kalkmadan onun bedelini halka dağıtması ve çoluk çocuğuna hiçbir şey bırakmaması gibi tutarsız ve zahiren anlaşılması zor olan davranışları²⁹ bunlardan birkaçıdır. Hz. Peygamberin malı zayi etmeyi yasakladığına dair hadislere³⁰ aykırı olduğu halde, onun bunları yaparken neyi örnek ve ölçü aldığına dair soruya Serrac, Hz. Ebubekir’in bütün mal varlığını Allah yolunda infak ettikten sonra Peygamberimizin: “Çocukluğuna ne bıraktın? “sorusuna “Allah ve Resulünü bıraktım” şeklinde verdiği cevabı delil olarak sunar. Arkasından da Hz. Peygamberin onun bu tavrına karşı çıkmadığını söyler. Malı zayi etme-

²⁶ Bu ifadeler bir Kuran ayetinden iktibas edilmiştir. Bkz. “Hadid”, 57/4.

²⁷ Bkz. Aclûnî, *Keşfü’l-Hafâ*, c. 2, s. 173.

²⁸ Ebû Dâvûd, “Sünnet”, 13; İbn Mâce, “Zühd”, 37. Diğer örnekler için bkz. Serrâc, *El-Luma*, s. 386-90.

²⁹ Serrâc, *El-Luma*, s. 389.

³⁰ Buhârî, “Zekât”, 18; Müslim, “Akdiyye”, 14.

yi yasaklayan hadis için ise “malı zayi etmek demek onu haramda harcamak demektir. Bir adam günah yolunda bir kuruş harcarsa bu mal israf olur. Ama günah olmayan yere yüz bin harcarsa günah olmaz” şeklinde oldukça farklı bir yorum getirir. İmam Şibli ‘nin ateşe attığı şeylerin ise kalbi Allah ile meşguliyetten alıkoyan şeyler olduğunu söyler.³¹

İmam Şibli’nin Dünyayı bir Yahudi’nin ağzındaki bir lokmaya benzetmesi³² ile ilgili olarak Serrac tasavvufi çevrelerde çok kullanılan şu hadislerle yer verir: “Dünya da içindekiler de lanetlenmiştir.”³³ “Allah nezdinde dünyanın bir sivrisineğin kanadı kadar değeri olsaydı, kâfire bir yudum su vermezdi.”³⁴

İmam Şibli’nin şathiyatından olarak kabul edilip tenkit edilen; “Allah’ım! Bende senden başkasına ait bir bakiye kaldığını biliyor- san beni ateşinle yak.” sözünü taşkınlık olarak ifade eden Serrac, bunun bir vecd hâli olduğunu söyler ve asr-ı saadette yaşanmış benzer bir örnek olarak şu hadisi nakleder:

Bir gün Hanzele bin Amir: "Hanzele münafık oldu! Hanzele münafık oldu!" diyerek Hz. Ebu Bekir'in evine gelir. Hz Ebu Bekir neden öyle düşündüğünü sorunca; Şu cevabı verir: "Ey Ebu Bekir ben Hz. Peygamberin (sav) yanında aldığım imanın tadını başka yerde alamıyorum. Acaba ben münafıklardan mı oldum diye korkuyorum" deyince; Hz Ebu Bekir de ağlamağa başlar "Ben de senin gibiyim, O'nun yanında iken aldığım imanın tadını dışarıdan alamıyorum, acaba bende mi münafıklardan oldum" der. Karşılıklı dertleşirler. Daha sonra Hz Peygamberin yanına gidip durumu izah etmeye ve kendilerine yol göstermesini istemeye karar verirler. Peygamberimiz iki sahabenin de imanlarından şüphe ederek ağladıklarını görünce; Onlara: "Eğer siz benim yanımdayken imandan aldığınız tadı başka yerde de alsaydınız çarşıda meleklerle görüşüp-

³¹Serrâc, *El-Lumâ'*, s. 390.

³²Serrâc, *El-Lumâ'*, s. 391.

³³Tirmizî, "Zühhd", 14; İbn Mâce, "Zühhd", 3.

³⁴Tirmizî, "Zühhd", 13.

konuşurdunuz" buyurur ve ikisini de teselli eder.³⁵

İmam Şibli'nin, "Allahın öyle kulları vardır ki cehenneme girecek olsalar, onun ateşini söndürürler" sözüne destek olarak da Serrac şu hadisi delil getirir: "Kıyamet gününde, cehennem mü'mine der ki; "Çabuk geç ey mü'min! nûrun alevimi söndürecek."³⁶

Örneklerde de görüldüğü gibi şeriatın zahirine aykırı olarak görülen İmam Şibli'nin sözleri konuyla doğrudan ilgisi olmayan ancak dolaylı olarak tevil edilen hadislerle desteklenmektedir. Muhammed b. Musa Ferganî Vasıtî'nin, "Hakkı mülahazada tefekküre yol bulduğun zaman (Muhammed) Habibi ve (İbrahim) Halili düşünme" sözüne yer veren Serrac "Onlara salâvat göndermeyelim mi?" sorusuna da Muhammed b. Musa Ferganî Vasıtî'nin: "Onlara tek tek selam getirin, kalbinizde o salâvata bir değer atfetmeyin" şeklindeki cevabına yer verir. Onun bu sözüyle, tevhidin tefrid ve tecrid³⁷ boyutuna işaret ettiğini söyler ve bunu ayetlerle destekler.³⁸ "Hakkı mülahazaya yol bulduğunda Habib, Halil ve Kelîmi mülahazadan sakın" sözünün manası müşahede ve muhadaradır. Oysa rü'yet mülahazadan kapsamlıdır, diyen Serrac, buna şu hadisleri delil getirir:

Allah'a onu görüyormuşçasına kulluk et"³⁹, "Rabbim beni rahmetiyle bürümüştür."⁴⁰ , "Ben yeryüzünün kendisinden aydınlandığı ilk kişiyim. Peygamberler benim sancağımın altındadır. Ben girmeden cennete hiç kimse giremeyecektir."⁴¹

Bu hadislerle Hz. peygamberin Hakkı mülahaza ve müşahede ederken nefisini asla düşünmediğini, her zaman Allah'ın kendisine

³⁵ Müslim, "Tevbe", 12-3; Tirmizî, "Kıyâmet", 59. Konuyla ilgisi için bkz. Serrâc, *El-Lumâ'*, s. 395.

³⁶ Ebu Nuaym, *Hilyetu'l-Evliyâ ve Tabakâtu'l-Asfiyâ, Kabire: Dâru'r-Reyhânli't-Turâs, t.y., c. 9, s. 329.*; Bkz. Serrâc, *El-Lumâ'*, s. 396. Bu tür şatafatlı sözlere delil getirilen hadisler için bkz. Serrâc, *El-Lumâ'*, s. 403, 408-9.

³⁷ Tefrit ve tecrit masivadan soyutlanmayı ifade eden tasavvufî istilahlardır.

³⁸ Bu konudaki ayetler için bkz. "A'râf", 188; "Kasas", 56; "Âli İmrân", 144; "İsrâ", 86; "Furkân", 3; "Enbiyâ", 66-7.

³⁹ Buhârî, "İmân", 37; Müslim, "İmân", 5.

⁴⁰ Buhârî, "Rikâk", 18; Müslim, "Munafikûn", 71.

⁴¹ İbn Mâce, "Zühd", 37.

olan nimetlerini mülâhaza halinde olduğunu söyleyen Serrac, ⁴²Vasıtî ‘nin “Onlara tek tek salatu’s selam getir. Kalbinde o salatu’s selama bir değer verme” sözünün manasının, insanları yanıltanların zannettiği gibi “kalbinde peygamberlere bir miktar yer ayırma” şeklinde olmadığını, bilakis bu sözün anlamının “getirdiğin salatu selamları çok sanarak ondan bir şey umma. Çünkü onlar bundan daha çoğuna lâyıktır” der.

Bu yorumdan sonra delil olarak Hz. Peygamber’in şu hadisini zikreder: “Kim bana bir kere Salât’u-selam getirirse Allah ona on salât ile mukabele eder.”⁴³ Şatahat konusunda sufilere delil olarak kullandıkları bir örnek de Hz. Aişe’nin İfk olayından temize çıkarıldığında gidip Hz. Peygambere teşekkür etmesi istenince verdiği şu cevap olmuştur: “Ben ne ona ne de size teşekkür ederim. Ancak beraatımı indiren Allah’a hamd ederim.”⁴⁴

Serrac, Hz. Aişe’nin her türlü şeref, fazilet ve övgünün Allah Resulü’nün hakkı olduğunu bildiği halde bu olay esnasında Hakk’a olan mülâhaza ve müşahededen dolayı Hz. Peygamberi görememişti der.⁴⁵ Eşref Ali Tanevî, bu hadisi ehl-i şathiyatın mazur olduğuna delil yapar ve bizce de oldukça ma’kul bir yaklaşım tarzı sayılabilecek şu yorumu yapar:

Bazı büyüklerden nazım veya nesir olarak öyle sözler nakledilir ki onların zahirî sözleri bize göre ters manalar ifade edebilir. Eğer bu sözler onların genel hallerine aşırı duygunun galip olmasından dolayı ise bu sözlere şathiyat denir. Hz. Âişe'nin (r.a), Resûlullah (sav) için böyle söylemesi, şathiyat türü ifadelerdendir. O'nun bu şekilde söylemesinin sebebi şiddetli üzüntüdür. Hz. Peygamber, (sav) beşer olması ve gaybı bilmeme-

⁴²Serrâc, *El-Luma'*, ss. 403-8.

⁴³EbûDâvûd, “Vitr”, 26; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 3, s. 102. Bu sözün diğer yorumları için bkz.Serrâc, *El-Luma'*, s. 412-3.

⁴⁴Buhârî, “Enbiyâ”, 19; “Şehâdet”, 15; “Tevhîd, 35; Müslim, “Tevbe, 56; Tirmizî, “Tefsîr”, 25.

⁴⁵Serrâc, *El-Luma'*, s. 411. Aynı hadisin konuyla ilgili yapılan diğer bir yorumu için bkz. Tanevî, *Hadislerle Tasavvuf, hazırlayan, Zaferullah Dâvûdî, Ahmet Yıldırım, İstanbul: Umran Yayınları, 1995, s. 71-2.*

sinden dolayı, bu hususta şüphe ve tereddüt içinde idi. Hz. Âişe (r.a.), Hz. Peygamberin (sav) bu tür tereddüdünü biliyor ve üzülyordu. Bir de Peygamber Efendimizin (sav) İfk hadisesinde takip ettiği yol, onun şüphelendiği hissini veriyordu. Hz. Âişe (r.a) berâeti inince coştı, kendinden geçti ve böyle bir cevap kendisinden sadır oldu. Peygamber Efendimiz de (sav) onun bu sözünü ters karşılamadı. Bu hadisle ehl-i şathiyatın mazur olduğu anlaşılmaktadır.⁴⁶

Şatahat ifade eden sözlere delil olarak Hâris İbn Süveyd'in, Abdullah İbn Mes'ud'a nispet ettiği şu hadis de anlamlıdır:

Mü'min günahını şöyle görür: "O, sanki üzerine her an düşme tehlikesi olan bir dağın dibinde oturmaktadır. Dağ düşer mi diye korkar durur. Fâcir ise, günahı burnunun üzerinden geçen bir sinek gibi görür." İbn Mes'ud bunu söyledikten sonra, şu hadisi nakleder: "Ben Hz. Peygamberin (as) şöyle söylediğini duydum: "Allah, mü'min kulunun tövbesine, tıpkı şu kimse gibi sevinir: "Bir adam hiç bitki bulunmayan, ıssız, tehlikeli bir çölde, beraberinde yiyeceğini ve içeceğini üzerine yüklemiş olduğu bineği ile birlikte seyahat etmektedir. Bir ara (yorgunluktan) başını yere koyup uyur. Uyandığı zaman görür ki, hayvanı başını alıp gitmiştir. Her tarafta arar ve fakat bulamaz. Sonunda aç, susuz, yorgun ve bitap düşüp: "Hayvanımın kaybolduğu yere dönüp orada ölünceye kadar uyuyayım" der. Ölüm uykusuna yatmak üzere kolunun üzerine başını koyup uzanır. Derken bir ara uyanır. Bir de ne görsün! Baş ucunda hayvanı durmaktadır, üzerinde de yiyecek ve içecekleri. İşte Allah'ın, mü'min kulunun tövbesinden duyduğu sevinç, kaybolan bineğine azığıyla birlikte kavuşan bu adamın sevincinden fazladır. (Müslim'in bir rivayetinde şu ziyâde bulunmaktadır: "Sonra adam sevincinin şiddetinden şaşırarak şöyle dedi: 'Ey Allah'ım, sen benim kulumsun, bende senin Rabbinim.'")⁴⁷

Kul yaşadığı şaşkınlık ve sevinçten bu sözü söylemiş, ancak

⁴⁶ Tânevî, *Hadislerle Tasavvuf*, s. 71-72.

⁴⁷ Buharî, "Daavât", 4; Tirmizî, "Kıyâmet", 50.

Hız. Peygamber bu kişinin küfrüne hükmetmemiştir. Bu da söz konusu duruma düşen kişinin şatahatından dolayı mazur olacağına delil sayılabilir. Tasavvufta şatahat ifade eden söz ve davranışlara sebep olan bazı haller vardır. Bunlar galebe, sekr, ve gaybet halleridir. Konu birliği itibariyle bu kavramlara da kısa tasavvufi tanımları ve dayandırılmaya çalışılan rivayetleri ile birlikte burada yer vermek istiyoruz. Şatahat türü ifadelerle sebep olan kavramlardan birisi “galebe”dir. Sözlükte yenmek, üstün gelmek anlamına gelen⁴⁸ galebe, tasavvuf dilinde sâlik’i tesiri altına alan özel bir durumdur.⁴⁹ Sâlik, bulunduğu bu konum itibariyle sebebi düşünemez, edebe riâyet edemez, karşılaştığı şeyleri birbirinden ayırt edemez durumdadır. Galebe hâlindeki bir kişi, bazen caiz olmayan şeyleri de söyler. Kelâbâzî kendisinde bu hâl bulunan bir kimsenin sebep ve vasıtaları görmesinin ve şeriatın âdâbına riâyet etmesinin mümkün olmadığını belirtir. Zira mağlup olan kişi, karşısına çıkan hayır ve şerri fark etme hâlinde yoksundur.⁵⁰ Ebû Lûbâbe olayının galebe hâli için güzel bir örnek olduğunu ifade eden Kelâbâzî, şu rivâyeti nakleder:

Hız. Peygamber (s), Benî Kurayza Yahudileri ve Müslümanlar arasındaki ihtilafı çözmek için Sa’d b. Muâz’ı hakem adayı olarak gösterir. Yahudiler de Sa’d’ın hakemliğini kabul edip etmeme hususunda kendilerine yakın bildikleri EbûL übâbe’ye danışır. O da “eğer Sa’d’ın hakemliğini kabul ederseniz boyunuz vurulur.” diye eliyle boğazına işaret eder. Daha sonra yaptığına pişman olur. Allah’a ve Resulüne ihanet ettiğini anlar, yüz üstü sürünerek mescide gelip kendisini direğe bağlar ve: “Allah yaptığım işle ilgili tövbemi kabul etmedikçe buradan ayrılmam” diyerek yemin eder.⁵¹

Allah korkusunun Ebû Lübâbe’ye galip geldiğini, bunun için gidip durumunu Hız. Peygambere bildirmediğini belirten Kelabâzî

⁴⁸İbn Manzûr, *Lisânu’l- Arab*, c. 1, s.651; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 223; Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 197-8.

⁴⁹Kelâbâzî, *Et-Taarruf*, s. 170.

⁵⁰Kelâbâzî, *Et-Taarruf*, s. 171

⁵¹Buhârî, “Megâzî”, 12-3.

bu tür davranışın (kendini sütun ve direklere bağlayarak af dileme) şeriatla olmadığını, Ebû Lübâbe'nin bu hareketindeki samimiyeti ve üzerindeki korkunun galebesinden dolayı böyle bir davranış sergilediğini bundan dolayı da Allah'ın kendisini affettiğini söyler.⁵² Kelâbâzî, Hz. Ömer'in Hudeybiye'de anlaşmaya itiraz edip Hz. Peygambere karşı tavır takınmasını⁵³ ve münafıkların reisi Abdullah b. Übey'in cenaze namazı olayında Hz. Peygambere itiraz ederek onun yakasına yapışması olayını⁵⁴ “galebe” hâline örnek verir.⁵⁵

Bu örneklerde görüldüğü gibi, bir galebe hâli yaşanmış olsa bile bunu yaşayan Peygamberimiz değil, sahabelerdir. Yaşadıkları da dîni duyguların yoğunluğundan kaynaklanan beşerî durumlardır. Bu tür dîni tecrübeler, her mü'minin dindarlığı oranında yaşayabileceği özel durumlardır. Şeriatın zahirî hükümlerine muhalif olmamak kaydıyla, bir sakıncası yoktur. Hz. Ömer'in söz konusu olaylardaki tutumu da bu kabilden durumdur.

Kelâbâzî, Ebû Tayyib adında bir zatın, Hz. Peygamber'den kan aldığını ve sonra da galebe hâlinde bu kanı içtiğini, bu durumundan dolayı da Hz. Peygamber'in onu mazur gördüğünü anlatır.⁵⁶ Başka zamanlarda yasak olan bu gibi durumların galebe hâlinde iken caiz olabileceğini söyler.⁵⁷

Cahiliye dönemi geleneklerinden olan ve kanın haram kılınmasından önce vuku bulan bu kan içme işi galebeden değil, kişinin teberrağın yaptığı şahsî bir tutum olmalıdır. Peygamberimiz de bu olayı tasvip etmemiş, sadece yapmayı mazur görmüştür. Gerek örnek, gerekse kurulan ilgi, konuyla örtüşmemektedir. Bu konudaki tasavvufî kavramlardan bir diğeri ise İmam Kuşeyrî'nin ifadesine

⁵²Kelâbâzî, *Et-Taarruf*, s. 172.

⁵³Buhârî, “Cizye”, 18; Müslim, “Cihâd”, 34.

⁵⁴Müslim, “Fezâilu's-Sahâbe”, 2.

⁵⁵Kelâbâzî, *Et-Taarruf*, s. 173.

⁵⁶ Hz. Peygamber bir defasında kan almış ve alınan kanın toprağa gömülmesini istemiştir. Ancak götüren kişi onu teberrağın içmiş, bunu fark eden peygamberimiz “*kanu benim kanıma karışan kimse cehennemde yanmayacaktır*” buyurmuştur. *Hâkim en-Nisâbü'rî, El-Müstedrekale's-Sahibaynî'l-Hadîs, thk. Yûsuf Abdurrahmân Maraşlı, Beyrut: Dâru'l-Ma'rîfe, 1992, c. 3, s. 554; İbn Hacer, El-Metâlibu'l-Âtiyyebi-Zevâidil-Mesânidîs-Semâniyye, thk. Habîbu'r-Rahmân el-A'zam, Kuveyt: Dâru'l-Bâz, 1973, c. 4, s. 21.*

⁵⁷ Kelâbâzî, *Et-Taarruf*, s. 173.

göre “kuvvetli bir vâridin tesiri ile gaybet hâline geçişi ifade eden “sekr”dir. Bir bakıma gaybet hâlinde daha kuvvetli bir hâldir.⁵⁸ Kelâbâzî sekri, eşyadan değil de eşya arasındaki farkları görmekten gaib olmak olarak anlar. Ona göre sekr, temyiz kabiliyetini kaybetmektir.⁵⁹ Bu konuya Kelâbâzî değişik örnekler verir. Meselâ, sahâbeden Hârîse’nin “dünyanın taşı ve toprağı ile altını ve gümüşü bana göre eşit olmuştur” sözünün bu hâli gösterdiğini söylerken;⁶⁰ İbn Mes’ûd’a isnad edilen: “Yoksulluk olsun, zenginlik olsun bu iki hâlin hangisi ile bulunursam bulunayım aldırmam. Fakirlikte sabır, zenginlikte şükür vardır”⁶¹ sözündeki bakış açısını da “temyiz melekelerini kaybetme” olarak yorumlar.⁶²

Kelâbâzî’nin yer verdiği ancak temel hadis kaynaklarında aslına ulaşamadığımız fakat ma’naları İslam’ın ruhuna aykırı olmayan her iki rivâyet de sahâbenin mistik ruh hâlini yansıtmaktadır. Burada peygamberimizin bizzat kendisiyle ilgili bir durum söz konusu değildir. Diğer taraftan sahâbenin yaşadığı bu özel durumlar, temel dînî ölçülere aykırı değildir. Hucvîrî Hz. Peygamber’in zaman zaman bu hâli yaşadığını, onda bu hal meydana gelince de, Allah’ın o fiili bizzat kendine izâfe ederek şöyle buyurduğunu söyler: “*Attığın zaman sen atmadın, Allah attı.*”⁶³ Ona göre kulun fiilinin Hakk’a izâfe edilmesi, Hakk’ın fiilinin kula izafe edilmesinden daha isabetlidir. Zira Hakk’ın fiili kula izafe edilince kul, kendisi ile kaim olur.⁶⁴ Hucvîrî’nin bu değerlendirmesini, Hz. Peygamberin vahyin kontrolünde hareket etmesiyle açıklamak daha sağlıklı bir yaklaşım olur.

Eşref Ali Tanevî, sekr konusunda şu rivâyete yer verir: “Allah Firavun’u suda boğunca Firavun: “Artık İsrail oğullarının inandıklarından başka ilah olmayan Allah’a iman ediyorum.” demiştir.⁶⁵ Bu-

⁵⁸Kuşeyrî, *Risâle*, s. 162-3.

⁵⁹Kelâbâzî, *Et-Taarruf*, s. 173-4.

⁶⁰ Muteber hadis kitaplarında bulunamamıştır.

⁶¹ Sufî sözlerine benzemektedir. Bkz..Kelâbâzî, *Et-Taarruf*, s. 173-4.

⁶² Kelâbâzî, *Et-Taarruf*, s. 173-4.

⁶³“Enfâl”, 8/17.

⁶⁴ Hucvîrî, *Keşfü’l- Mâbcûb: Hakikat Bilgisi*, tercüme, Süleyman Uludağ, İstanbul: Dergâh Yayınları, 1992, s. 295-6.

⁶⁵ “Yûnus”, 10/90.

nun üzerine Cebrâil (as): “Ey Muhammed! Ona rahmet gelecek korkusuyla beni denizin çamurundan alıp onun ağzına tıkarırken görseydin!” buyurmuştur.⁶⁶ Tanevî’ye göre Cebrâil’in,(as) Firavunun ağzına çamur sokması, aşırı sekr hâlerinden dolaydır. Aşırı sekrin sebebinin de Allah için buğz etme gerekçesine bağlar.⁶⁷ Onun sekr için delil getirdiği diğer bir rivâyet de: “Hz. Peygamber’in Abdullah b. Ubey bin Selul’un cenazesini kaldırmak istemesi üzerine Hz. Ömer’in Rasûlullah’ın elbisesinden tutarak mani olmaya çalışması” ile ilgili rivâyettir.⁶⁸ Tanevî, Hz. Ömer’in Rasûlullah’a karşı yaptığı bu hareketin sekr hâli olduğunu söyler.⁶⁹

Sekr hâli daha çok mânevi bir atmosferde meydana gelen bir yoğunlaşma olayıdır. Bu olayda ise düşmana karşı oluşan bir buğz hâli söz konusudur. Dolayısıyla bu yaklaşım, biraz tekellüflü bir yaklaşımdır. Tasavvuf kitaplarında bu tür yorumlara sıkça rastlanmaktadır. Şatahata yol açan durumlardan birisi de salikin “gaybet” halidir. Kendini kaybetme, kendinden geçme demek⁷⁰ olan gaybet, tasavvuf dilinde Hak’tan gelen feyz ve tecellinin çokluğu ve kuvveti sebebiyle sâlikin yaptığını fark edemeyecek şekilde kendini kaybetmesidir.⁷¹ Kelâbâzî, söz konusu terimi “kulun nefesine ait arzuları görmemesi veya bu nevi arzulardan vazgeçmesi” şeklinde anlar.⁷² Kuşeyrî de “duyguların, kalbe gelen feyz ve ilham ile meşgul olması sebebiyle başka şeylere ait bilgilerin ve şuurun kalpten kaybolması hâli” şeklinde tanımlar.⁷³ Hucvîrî’ye göre gaybetten kasıt, Allah’tan başka her şeyden ilgiyi kesmektir.⁷⁴ O, Hz. Eyyub (s) kıssasında

⁶⁶ Tirmizî, “Tefsîr”, 10.

⁶⁷ Tânevî, *Hadislerle Tasavvuf*, s. 67.

⁶⁸ Buhârî, Tefsîr, 12-3; Müslim, “Munâfikûn”, 3-4; Tirmizî, “Tefsîr”, 10; Nesâî, “Cenâiz”, 69.

⁶⁹ Tânevî, *Hadislerle Tasavvuf*, s. 65.

⁷⁰ Tehânevî, *Keşşâfu Istilâhât’l Funûn*, c. 2, s. 1090; Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 202; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 227.

⁷¹ Kelâbâzî, *Et-Taarruf*, s. 175; Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 202; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 227.

⁷² Kelâbâzî, *Et-Taarruf*, s. 175.

⁷³ Kuşeyrî, *Risâle*, s. 160; Kuşeyrî’nin bu konuyla ilgili sahâbe hayatından verdiği örnekler için bkz. *Risâle*, ss. 160-162.

⁷⁴ Hucvîrî, *Keşfu’l-Mabcûb*, s. 374.

geçen “zarar bana dokundu”⁷⁵ âyetindeki sızlanmayı kendinden geçme ve gaybet hâli olarak mütâla eder. Bu sızlanmanın da kendi nefsi için değil, Allah için olduğunu söyler.⁷⁶ Hz. Eyyub’un (as) Allah’a karşı tazarru ve niyazını dile getiren “zarar bana dokundu” ifadesi zahiri manasıyla sadece bir yalvarışı ve sızlanmayı anlatmaktadır. Sufilerin onu bir gaybet hali olarak anlamaları kendi bakış açılarıyla ilgili bir yaklaşımdır.

Eşref Ali Tanevî, Ubâde b. Sâmî’ten rivâyet edilen; Hz. Peygamber’in, vahiy indirilirken sıkıntıya girmesi ve yüzünün renginin değişmesi” ile ilgili hadîsi⁷⁷ gaybet hâli olarak tevil eder. Yoğun bir şekilde gelen gaybî vâridattan dolayı beşerî hislerin ve düşüncelerin belirli bir zaman için kaybolmasına da “gaybet-i mahv” denildiğini Hz. Peygamber’in de vahiy esnasında bu hâle girdiğini söyler.⁷⁸

Yirmi üç sene boyunca vahye muhatap olan peygamberimizin vahyin ağırlığından etkilendiği bilinmektedir. Ancak gelen vahiyleri karıştıracak derecede kendinden geçmesi veya şuurunu kaybetmesi söz konusu olamaz. Zira bu durumda kendisine gelen vahiy anlaması ve muhafaza etmesi sıkıntıya girer. Mevcut rivayetlerden de böyle bir anlam çıkmamaktadır. Diğer taraftan Kur’an ifadesiyle Miraçta bile gözünün kaymadığı ve şaşmadığı⁷⁹ bilinmektedir. Dolayısıyla İlahi kontrol altında ve Cebrail’in rehberliğinde olan Hz. Peygamberin kendinden geçmesi veya kendini kaybetmesi kabul edilebilir bir durum değildir.

Sonuç

İslam düşüncesinin teşekkülüne önemli katkısı olan tasavvuf ilminin bize sunduğu perspektif, onun son derece zengin bir altyapıya sahip olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda sufilerin geliştirdikleri kavramları temellendirip meşrulaştırmak için başvurdıkları unsurlardan bir kısmı da ayet ve hadisler olmuştur. Yukarıda

⁷⁵ Enbiyâ, 21/83.

⁷⁶ Hucvîrî, *Keşfü'l-Mahcûb*, s. 377.

⁷⁷ Müslim, Fezâil, 88; Hudûd, 13.

⁷⁸ Tânevî, *Hadislerle Tasavvuf*, s. 62-3; Bu konudaki diğer hadisler için bkz. Buhârî, Tevhîd, 32; Ebû Dâvûd, Sünnnet, 22.

⁷⁹“Necm”, 53/17.

örneğini verdiğimiz şathiyye kavramı ve onunla yakın anlam ifade eden *galebe, sekr, ve gaybet kavramları*, sufilerin ayet ve hadislerle dayandırdıkları kavramlardan birkaçıdır. Görüldüğü üzere şatahat olarak bilinen sözler, kişinin manevi duygularla dolup taşması sonucu gayrı şuuri bir şekilde şeriatın zahirine muhalif olarak sarf ettiği sözler veya davranışlardır. Bu tür sözlerin ve fiillerin ispatlanması da çürütülmesi de oldukça zor bir durumdur. Zaten genel kanaate göre, bu tür sözler sadece söyleyeni bağlamaktadır. Başkaları için bir delil veya mesnet sayılmazlar. Bazı istisnalar olsa da ekseriyete göre kişi istem dışı bir şekilde söylediği bu ifadelerden sorumlu değildir. Kişinin kendine geldikten sonra bu durumdan dolayı tövbe etmesi de bunu desteklemektedir.

Örneklerden de anlaşıldığı üzere söz konusu kavramların dayandırıldığı ayet ve hadislerin bir kısmının konu ile ilgisi kurulumamıştır. Yapılan yorumların çoğu aşırı tevillerden ibarettir. Bazı rivayetlerle ilgili yaklaşımlar ise ılımlı ve makul sayılabilir. Tasavvuf erbabı yorumlarında yer yer bildiğimiz klasik yorum metotlarının dışına çıkmışlar, hatta bazen abartılı tevillerde bulunarak zahiri manadan uzaklaşmışlardır. Ancak yaptıkları yorumların dinin temel ilkelerine aykırı olmaması konusunda da duyarlı davranmışlardır. Bu durum kanaatimizce sufilerin kendilerine mahsus yorum metotlarından kaynaklanmaktadır. Zira onlar son derece serbest yorumlarla istedikleri sonuçları elde edebilmişlerdir. Sufi yorum tarzının modern yorum metotlarından “serbest yorum” metoduna tekabül ettiği söylenebilir. Diğer taraftan erken dönem klasik tasavvuf eserlerinde kullanılan hadislerin konuyla irtibatı ve yorumları tartışılabilir, çoğunluğunun temel hadis kaynaklarında yer alan rivayetler olduğu elde ettiğimiz önemli sonuçlardan birisidir.

Kaynaklar

AcLûnî, İsmâîl b. Muhammed, *Keşfu'l-Hafâ ve Mûzilu'l-İlbâsammâİşteberemine'l-AbâdisalâElsineti'n-Nâs*, Beyrut, 1988.

Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.

Alî el-Muttakî, *Kenzu'l-Ummâl*, Beyrut: Muessesetu'r-Risâle, 1989.

- Aynî, Bedruddîn, *Umdetu'l-Kârî Şerhu Sabîhi'l-Buhârî*, Kahire: Mustafa el-Bâbî ve Evlâduh, 1972.
- Aynî, Mehmet Ali, *Tasavvuf Tarihi*, sad. Hüseyin Rahmi Yanazlı, İstanbul: Kitabevi, 1992.
- Buhârî, Muhammed b. İsmâîl, *El-Câmiu's-Sabîh*, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Cebecioğlu, Ethem, “Şatahat İbarelerinin Anlaşılmasına Doğru: Metodik Bir Deneme”, *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, sy. 17, 2006.
- Cebecioğlu, Ethem, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, İstanbul: Ağaç Yayınları, 2004.
- Dârimî, Abdullâh b. Abdirrahmân, *Sünen*, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Deylemî, Şurûveyh b. Şehradâr, *Firdevsu'l-Abbâr*, Kahire: Dâru'l-Beyânli't-Turâs, 1986.
- EbûDâvûd, Süleymânibnu'l-Eş'as, *Sünen*, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Hâkim en-Nisâbûrî, *El-Müstedrekale's-Sabîhaynfi'l-Hadis*, thk. Yûsuf Abdurrahmân Mar'aşlî, Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1992.
- Hucvîrî, Ali b. Osman Cüllabî, *Keşfu'l-Mâhcûb: Hakikat Bilgisi*, çeviren. Süleyman Uludağ, İstanbul: Dergâh Yayınları, 1992.
- İbn Hacer el-Askalânî, *El-Metâlibu'l-Âliyyebi-Zevâidil-Mesâmîdis-Semâniyye*, thk. Habîbur-Rahmân el-A'zam, Kuveyt: Dâru'l-Bâz, 1973.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh el-Kazvîni, *Sünen*, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, Beyrut: Dâru's-Sadr, t.y.
- İsbahânî, Ahmed b. Abdillâh, *Delâilu'n-Nubuvve*, thk. Muhammed Revvâs Kal'acî Abdalberr Abbâs, Beyrut: Dâru'n-Nefâis, 1991.
- Ebû Nuaym el-İsbahânî, *Hilyetu'l-Evliyâ ve Tabakâtu'l-Asfiyâ*, Kahire: Dâru'r-Reyhânli't-Turâs, t.y.

- Kâşânî, Abdurrezzâk, *Istılâbâtü's-Sûfiyye*, Kahire: Dâru'l-Menâr, 1992.
- Kâşânî, Abdurrezzâk, *Tasavvuf Sözlüğü*, çeviren. Ekrem Demirli, İstanbul: İz Yayıncılık, 2004.
- Kelâbâzi, Muhammed b. İshâk, *Babru'l-Fevâid ve Maâni'l-Abbâr*, Süleymâniye, Fâtih, 697; Carullah, 995.
- Kelâbâzi, Muhammed b. İshâk, Et-Taarruf li-Mezhebi Ehli't-Tasavvuf, haz. Süleyman Uludağ, İstanbul: Dergâh Yayınları, 1979.
- Kuşeyrî, Abdülkerîm, *Risâle*, hazırlayan. Süleyman Uludağ, İstanbul: Dergâh Yayınları, 1978.
- Malik b. Enes, *Muvatta'*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Müslim b. Haccâc, *El-Câmiu's-Sabîb*, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Nesâî, Ahmed b. Şuayb, *Sünen*, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Serrâc et-Tûsî, *El-Luma': İslâm Tasavvufu*, çeviren. Hasan Kâmil Yılmaz, İstanbul: Altınoluk Yayınları, 1996.
- Sülemî, Ebu Abdurrahman b. Hüseyin, *Hakâiku't-Tefsîr*, thk. Seyyid Umrân, Beyrut: Dâru'l Kutubi'l-İlmiyye, 2001.
- Tânevî, Eşref Ali, *Hadislerle Tasavvuf*, haz. Zaferullâh Dâvûdî-Ahmet Yıldırım, İstanbul: Umran Yayınları, 1995.
- Tehânevî, Muhammed A'lâ b. Ali, *Istılâbâtü'l-Funûn*, Beyrut: Dâru's-Sadr, t.y.
- Tirmizî, Muhammed b. İsâ, *Sünen*, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010.
- Uludağ, Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Marifet Yayınları, 1991.
- Yıldırım, Ahmet, *Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Dayanakları*, Ankara: TDV Yayınları, 2000.